

na nastolené otázky neodpovedajú vyčerpávajúco. Zostavovateľom sa však podarilo utvoriť vcelku reprezentatívny pohľad na problémy súvisiace so vzťahom vedy a umenia tak, ako sa

tento konštituoval v posledných desaťročiach a ako bol reflektovaný významnými prírodovedcami, filozofmi a teoretikmi umenia.

Etela Farkašová

KRITIKA FENOMENOLOGICKÉ SOCIOLOGIE

E. URBÁNEK: Kritika fenomenologické sociologie. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica, UK Praha 1989.

Posun základného paradigmatu ve filozofii směrem ke komunikaci, k sociálnímu jednání byl v západních sociologických, filozofických směrech respektován již před hodnou dobou. V naší filosofii, sociologii zůstala tato oblast od 60. let poněkud stranou zájmu (mimo občasné časopisecké aktivity), spíše řečeno nedostávalo se jí na odborném poli místa odpovídajícího významu. Chceme-li vést rovnoprávnou diskusi se současnými filosofickými a sociologickými směry a proudy, nezbyvá, než se s nimi podrobně seznámit. Jakkoli banálně zní tato věta, skutečnost ukazuje, že to je jeden z nemalých problémů.

Systematickou zprávu o směrech a variantách současné fenomenologické sociologie [sociologizující filozofie] se nám snaží v posledních letech předávat dva autoři: J. Keller (*Systém vybraných odvětvových sociologií*, FF UJEP, Brno 1986, *O povaze sociální reality*, FF UJEP, SPN Praha 1987, *Sociální jednání z hlediska marxistické sociologie*, Spisy UJEP, Brno 1988, *Sociologie organizace a byrokracie*, SPN Praha 1989), E. Urbánek (*Marxismus v konfrontaci s buržoazní koncepcí sociální role*, AUC Praha 1981, *Socializace osobnosti a její totožnosti, Dílčí téma SPZV Socialistický způsob života a rozvoj osobnosti*, Praha 1985). Jejich práce a články tvoří alespoň nutný základ k orientaci v problematickém vývoji současné americké, fran-

couzské, německé a anglické sociologie. Chtěl bych upozornit zvláště na práce J. Kellera, dotažené až do současnosti [nová skripta z francouzské sociologie nebudou výjimkou].

Urbánkova studie *Kritika fenomenologické sociologie* začíná objasněním významu Husserlovy filozofie a zdůrazněním jejích podnětů pro fenomenologickou sociologii. Husserl je představen jako zakladatel a zdroj (rozhodující, ne tedy jediný) pro formování fenomenologicky orientované sociologie (interakcionismus, etnometodologie, ...). Analyzovány jsou klíčové pojmy Husserlovy filozofie (životní svět, intencionalita, intersubjektivita, konstituce smyslu a významu, aktivní poznání), přiblížena je ve zkratce jeho kritika pozitivismu, objektivismu, jednostranného empirismu. Odkazy na Husserla a srovnání s ním najdeme i při Urbánkově analýze dalších autorů obsažených ve studii (Schütz, Mead, Thomas, Berger, Luckman, Blumer).

Předpoklady vzniku a formování fenomenologické sociologie v USA se zabývá druhá kapitola. Urbánek si v ní všímá společenskoekonomických podmínek vzniku pragmatismu a jeho vlivu na duchovědní tradice americké sociologie, na konstituování symbolického interakcionismu. Jednotlivé podkapitoly jsou věnovány rozborům díla W. I. Thomase, G. H. Meada a H. Blumera.

W. I. Thomas (současně s F. Znanieckim) je představen jako autor formující směr, jenž byl později označen jako symbolický interakcionismus. Je zde přehledně podán průřez Thomasovým dílem, jsou přiblíženy základní pojmy (postoj, situace, pozornost, hodnota, přání), metody (analýza osobních dokumentů, humanistický koeficient).

G. H. Mead je prezentován jako tvůrce relativně ucelené koncepce člověka, osobnosti a jejího vědomí, dialektické interakce individua a společnosti, kategoricky bohaté koncepce socializace. Přiblížena je Meadova koncepce sociální role, vznik složek (I a Me) a vrstev sociálního já (Self), dále teorie mnohonásobné osobnosti, symbolické interakce a komunikace.

Meadovým žákem a „propagátorem“ byl H. Blumer (autor termínu symbolický interakcionismus). Vystupoval jako „oficiální vykladač“ základních metodologických, pojmových a teoretických východisek symbolického interakcionismu, s důrazem na zdůvodnění specifických metod tohoto směru. Urbánek ho konfrontuje s Meadem a poukazuje na Blumerovo rozpracování základních principů a metod symbolického interakcionismu.

Vlastní formování fenomenologické sociologie v USA předkládá autor studie ve třetí (nejobsáhlejší) kapitole. Poukazuje při tom na klíčovou roli A. Schütze (až do roku 1952 pracoval jako odborník na finance v bankovních službách). Schütz je zde ukázán jako autor obeznámený s díly Weberovými, Bergsonovými, Husserlovými. Ve svém prvním díle *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt* (1932) se snažil rozvést učení M. Webera (rozlišení mezi kategorií smyslu a motivu, rozvinutí pojmů „aby“ a „protože“), kladl zde problematiku subjektivního a objektivního smyslu, analyzoval „sociální svět“. Urbánek uvádí Schützova

vo zvláštní postavení v USA — byl vlastně profesionálně mimo svět vědy a univerzity.

Po tomto úvodu zařadil autor malý exkurs o úloze tzv. University in Exile, New School for Social Research v New Yorku, založené r. 1919. S jejím působením je spjata řada jmen (A. Solomon, L. Strauss, C. Mayer, Cl. Levi, G. Gurvitch, J. Maritain, J. Wohl, A. Schütz, později také P. L. Berger, T. Luckmann, N. Natanson, H. Garfinkel). Urbánek poukazuje na fakt, že sociologie v Německu, Francii byla ovlivňována autory z Německa sice pocházejících, ale až po americké „transformaci“. Takto se např. Husserlovy interpretace dostávají znovu do Německa.

Mezi základními okruhy Schützova díla v období působení v USA autor uvádí problém každodenního světa (interpretace Lebenswelt u Husserla), intersubjektivitu, pojem zóna působení, pojetí sociální vědy (modelové konstrukce vědce a její postuláty), pojetí jednání, konstrukce ideálních typů. Tím vším prochází Schützova snaha odpovědět na otázku, jak založit objektivní vědu o subjektivním smyslu lidského jednání. Autor studie poukazuje na důležitou Schützovu práci na Husserlově odkazu, na jeho interpretace Husserlových základních idejí a na úlohu Husserlova učení pro samotného Schütze.

Kapitola IV. pojednává o rozšíření fenomenologické sociologie v USA. Urbánek nejprve načrtává společenské podmínky šíření a růstu vlivu tohoto směru — škála proudů a „škol“ zde byla po druhé světové válce bohatá (Parsonsovův strukturní funkcionalismus, komerční, zakázková empirická výzkumná sociologie, postavy C. W. Millse, P. Sorokina, H. Blumera a jeho spolupracovníků, představitelé frankfurtské školy L. Löwenthal, H. Marcuse, E. Fromm). Autor se snaží

odpovědět si na otázku, proč v USA. zvláště v sedmdesátých letech, získala právě fenomenologicky orientovaná sociologie největší vliv v konkurenčním boji na trhu sociologických idejí. Důvody, které uvádí, jsou rozmanité — Schützovo podání kritické Husserlovy filozofie (kritika objektivismu, pozitivismu, behaviorismu, empirismu, strukturního funkcionalismu), fenomenologická filozofie je filozofií lidské subjektivity jako závažného problému, subjektivně idealistické tendence (tradice pragmatismu), zdůraznění aktivity vědomí subjektu, aktivního lidského já, koncepce životního světa jako světa každodenního, zájem o svět praxe. Mnohé směry ve společenských vědách (empirismus, pozitivismus) nebyly již schopny vytyčit problém specifické povahy lidské subjektivity jako reality svého druhu. Na druhé straně si je autor vědom neúplnosti uváděných příčin a podnětů růstu a zdůrazňuje, že chybí v marxistické literatuře práce, jež by tuto problematiku kriticky hodnotila.

Další část této kapitoly věnoval Urbánek P. L. Bergerovi a T. Luckmannovi. Zařazuje je do kontextu fenomenologického proudu a vymezuje jejich pozici. Jako výchozí tezi jím autor přisuzuje názor, že společnost je sociálně konstruována. To je problém jejich sociologie vědění. Ta se musí zabývat každým věděním, které ve světě každodennosti, životního světa platí za vědění. Je zde poukázáno na další problémové okruhy, řešené Bergerem a Luckmannem — teorie socializace a sociálních rolí, problém pojetí totožnosti osobnosti (je interpretován jako problém organismu a identity). Při výkladu problémových okruhů obou autorů zakomponovává Urbánek do textu i odkazy na jejich inspirativní zdroje (Husserl, Schütz, Mead) a vyzdvihuje jejich propagátorskou, interpretační a vydavatelskou

činnost vzhledem k Schützovu dílu.

Poslední část IV. kapitoly je věnována etnometodologii. Hlavní představitelé tvoří dvojice amerických sociologů H. Garfinkel a A. Cicourel. Etnometodologie je charakterizována jako studium metod používaných lidmi, členy různých skupin ve společnosti, pro pochopení jejich komunikace, rozhodování, schopnosti racionálního chování a také pro udržování sociální struktury a objektivního rázu fakticity sociální reality. Autor opět vymezuje problémové okruhy — indexikalizace, důraz na jazyk, pojetí světa jako aktivity lidské subjektivity, rozbor deviantního chování. Urbánek si je vědom toho, že obsah a rozsah fenomenologických, etnometodologických, fenomenologicko-lingvistických přístupů je daleko širší a pestřejší, a rovněž toho, že nás seznamuje podrobněji vlastně se základními směry a představiteli ve fenomenologické sociologii. I tyto základní exkursy patří u nás k „příkopnickým“ činům.

Pátá kapitola se pokouší o závěrečné shrnutí a marxistické hodnocení fenomenologické sociologie v kostce. Krátce se v ní shrnují základní otázky řešené v předchozích kapitolách, poukazuje se na zásadní metodologickou, teoretickou i světonázorovou a politickou odlišnost marxismu od Husserlovy filozofie a od současných fenomenologických směrů. Autor připouští nesporné podněty „nové“ sociologie vědění pro skoumání, tematizaci určitých problémů (jazyk, každodennost, konstrukce sociální reality) aktuálních i v rámci marxismu, ale zvedá „varovný“ prst proti nekritickému přejímání východisek a závěrů s odkazem na nedávnou minulost.

Chci dodat k Urbánkově práci ještě maličkost: „Kritika“ může však (za nedostatku původních prací) vystupovat i v podobě redukováných, neúplných názorů. „Kritika“ by měla být

vydána až po dôkladnom seznámení se s autory podrobenými kritice prostredníctvom pôvodných prácí. Studii E. Urbánka *Ke kritice fenomenologic-*

ké sociologie považujú za potrebnou, nutnou a inspirujúcu.

Radim Brázda

AKO PÍSAŤ DEJINY FILOZOFIE

B. V. JEMELJANOV — K. N. LUBITIN: *Vedenije v istoriu filosofii*. (Úvod do histórie filozofie). Moskva 1987, 160 s.

Dobrym filozofom sa nemožno stať bez poznania dejín filozofie. Preto výučba dejín filozofie tvorí nevyhnutnú podmienku osvojenia si filozofie, rozvoja schopností teoretického myslenia. Význam dejín filozofie spočíva okrem iného i v schopnosti dialekticky myslieť, dejiny filozofie sú v úzkej spätosti so súčasnou vedou a umožňujú tvorivo si osvojovať princípy, zákony a kategórie dialektického a historického materializmu. Tieto myšlienky nachádzame v úvode práce B. V. Jemeljanova a K. N. Lubitina *Úvod do dejín filozofie*, ktorá vyšla v nakladateľstve „Vysoká škola“. Túto rozsahom síce nevelkú, avšak obsahom podnetnú publikáciu pripravili autori pre študentov a aspirantov filozofických a humanitných fakúlt vysokých škôl. Svoj zámer pri písaní tejto práce vyjadrili v potrebe hlbšieho prepojenia vyučovacieho procesu s výskumnou prácou študentov. Jednou z ústredných tiež recenzovanej práce je myšlienka, podľa ktorej „potreba historického prístupu k poznávaným objektom je fundamentálnym princípom marxistickej metodológie“ (s. 5).

Zároveň už prvé stránky práce nás upozorňujú na neustály význam vedecko-výskumnej práce študentov, a najmä na význam školy, ktorá by mala byť zdrojom vytvárania si základných návykov samostatnej vedeckej práce.

Problematika je v publikácii rozdelená do šiestich kapítol ukončených

zoznamom základnej dejinno-filozofickej literatúry.

Vstupná kapitola charakterizuje miesto dejín filozofie v štruktúre marxisticko-leninskej teórie a podáva priezrez formovania a vývoja marxizmu ako jednotnej svetonázorovej vedy až po vytvorenie dialektickomaterialistickej filozofie. Pri skúmaní vzťahu filozofie a dejín filozofie vychádzajú autori z toho, že v určitom zmysle filozofia a dejiny filozofie ako disciplíny sú jedno a to isté, no v rôznych vzťahoch, pretože „marxisticko-leninská filozofia ako teoretický systém dáva nevyhnutné vedecké základy a kritériá poznania dejín filozofie“ (s. 15).

Nie náhodou pri definovaní predmetu filozofie citujú autori E. G. Judina, ktorý tvrdí, že „pre filozofickú analýzu netvorí sociálnu skutočnosť len človek a svet, ale určitý vzťah človeka k svetu, spôsob orientácie, spôsob uvedomenia si seba vo svete... vytvára (filozofická analýza) typ orientácie získaný vedou a typy orientácie získané etikou, estetikou, praktickým vedomím nás...“ (s. 19). Práve uvedené podľa autorov vyčleňuje i špecifiku filozofického poznania — „činnú stránku“ filozofie, význam predmetno-praktickej činnosti pri tvorbe filozofických zákonov a kategórií.

V jednej z podkapítol prvej časti je nastolený nesporne dôležitý problémový prístup ako jeden z možných spôsobov skúmania filozofie — dejín vzniku, rozvoja a riešenia jej „več-